

Els consells de guerra: Les onze afusellades del Camp de la Bota

1. La documentació de la presó

L'examen de la documentació penitenciària de Les Corts ens ha permès d'identificar les preses que van ser executades durant els anys 1939 i 1940. Hem utilitzat les següents fonts:

- El llibre d'entrades de 1939¹, amb dates d'alta –ingrés—i baixa: excarceració, trasllat, mort o execució.
- Els llistats alfabètics dels anys 1939² y 1940.

Les dades de filiació d'ambdós llibres son escassos i dispersos. De vegades figura l'edat –al moment de l'ingrés- i no l'ofici, i de vegades és al contrari. Aquest és un llistat provisional de noms per ordre cronològic de afusellament:

Claramunt Bonet, Carme

Número³: 670.

Natural: Roda de Barà (Barcelona)

Domicili: Badalona.

Edat: 28 anys.

Estat: soltera

Ingrés: 13/3/39. Baixa: 18/4/39. AFUSELLADA.

¹ Llibre d'entrades, 1939. U.I. 246. 1939. D. 313 (4). Fons 200. Centre Penitenciari de Dones de Barcelona. Arxiu Nacional de Catalunya, ANC.

² Llista alfabètica. U.I. 246 1939. D (313) 5. Fons 200. Centre Penitenciari de Dones de Barcelona. ANC. Les anotacions abasten fins el 1941.

³ Número d'ingrés que apareix en la llista alfabètica de 1939.

González Ramos, Eugenia

Número: 1.049.
Natural: Hortaleza (Madrid)
Domicili: Hospital Militar de Mataró.
Edat: 20 anys.
Estat: soltera.
Ofici: infermera.
Ingrés: 2/4/39. Baixa: 11/5/39. AFUSELLADA⁴

Fernández Perera, Cristina

Número: 617.
Natural: Villasinde (León)
Edat: 39 anys.
Domicili: Barcelona.
Estat: casada.
Ofici: portera.
Ingrés: 10/3/39. Baixa 13/5/39. AFUSELLADA

Peralba Sala, Ramona

Número: 958 .
Natural: Gironella.
Edat: 35 anys.
Ingrés: 27/03/39. Baixa: 16/05/39⁵. AFUSELLADA.

Giorla Laribal, Dolors

Número: 290.
Natural: Barcelona.
Edat: 27 anys.
Estat: vídua.
Ofici: "sus labores".
Ingrés: 17/2/1939. Baixa: 20/06/1939. AFUSELLADA⁶.

Nolla Montseny, Magdalena

Número: 378.
Natural: Astorga
Edat: 34 anys.
Estat: casada.
Ofici: "sus labores".

⁴ En aquest cas, al costat de la data de baixa del llibre d'entrades de 1939 no apareix l'anotació "fusilada". Si que figuren les anotacions "Domicilio: Hospital Militar. Procede de la cárcel de Mataró". És gràcies a la llista alfabètica que s'ha pogut identificar com afusellada.

⁵ Al llibre d'entrades de 1939 no apareix anotació d'afusellament, igual que en el cas anterior.

⁶ A la llista alfabètica de 1939 apareix como a data d'afusellament el 21, no pas el 20.

Ingrés: 22/2/1939. Baixa: 21/6/1939⁷. AFUSELLADA.

Malich Salvador, Elionor

Número: 560.

Edat: 60 anys

Estat: vídua.

Ofici: portera

Ingrés 6/3/1939. Baixa: 8/8/39. AFUSELLADA.

Amposta Amposta, Virginia

Número: 902.

Natural: El Pinell de Brai

Edat: 50.

Ofici: "sus labores".

Ingrés: 23/3/1939. Execució: 8/8/39. AFUSELLADA.

Puigdelloses Vila, Asumpció

Número: 2.860.

Natural: Vic.

Domicili: Barcelona.

Edat: 43.

Estat: casada.

Ingrés: 16/8/39. Baixa: 27/3/40. AFUSELLADA.

Inés Giménez Lumbreras

Número: 2206

Natural: Madrid.

Domicili: Madrid (Gral. Pardiñas 44).

Edat: 24.

Ofici: estudiant.

Estat: soltera

Ingrés: 21/6/39. Baixa: 13/11/40. AFUSELLADA⁸.

A aquest llistat caldria afegir un nom més, no trobat als documents penitenciaris, el de Neus Bouza Gil. La seva localització ha estat possible gràcies a l'escropolós llistat de

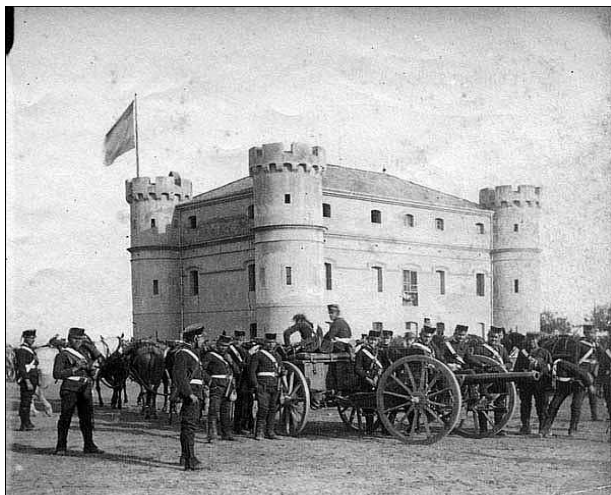
⁷ A la llista alfabètica de 1939 el número "20" –de la data d'afusellament- apareix ratllat i corregit pel "21". Al llibre d'entrades figura simplement "baja", sense anotació d'afusellament o execució.

⁸ En el llibre d'entrades de 1939 no es registra anotació d'afusellament; a més, tampoc apareix en la llista alfabètica de 1939. És per això pel que el nom d'Inés Giménez Lumbreras ens ha passat desapercebut fins que Joan CORBALÁN GIL, en el seu exhaustiu recompte dels executats i executades en el Camp de la Bota, es va ocupar de recollir-lo ampliant d'aquesta manera a onze el nostre llistat provisional de deu preses dels Corts afusellades durant els anys 1939 i 1949 (p. 107). L'autor s'ha encarregat de revisar un a un els consells de guerra dipositats en l'arxiu del Tribunal Militar Territorial Tercer de Barcelona (*Justícia, no venjança. Els executats pel franquisme a Barcelona (1939-1956)*). Valls. Cossetània Edicions, 2008). CORBALÁN GIL recull així mateix un interessant testimoniatge de la filla d'Inés Giménez, Hortensia, a més de l'última carta enviada per Inés a Hortensia, ja en capella (pàg. 95-98 i pàg. 65-66).

víctimes de la repressió franquista a Catalunya elaborat per Josep Maria Solé i Sabaté⁹ a partir de l'examen dels registres de defuncions de cementiris i del Registre Civil. Finalment, el recent i exhaustiu recompte dels afusellats del Camp de la Bota entre 1939 i 1956, realitzat per Joan Corbalán Gil a partir dels consells de guerra dipositats en l'arxiu del Tribunal Militar Territorial Tercer de Barcelona, ens ha permès confirmar aquest llistat provisional d'onze preses dels Corts executades en el Camp de la Bota, d'un total de catorze dones en tot el Principat¹⁰.

2. El Camp de la Bota

Les onze preses dels Corts registrades com executades ho van ser a un lloc de trista memòria: el Camp de la Bota, a les rodalies de Barcelona, prop de la desembocadura del Besòs. En els següents plànols de la zona hom pot observar el parapet destinat a les pràctiques de tir, els fonaments del qual es remunten al setge de 1714, i el castell de Les Quatre Torres, edificat a mitjans del segle XIX per a allotjar una escola d'artilleria que es convertiria posteriorment en col·legi i església¹¹.

Maniobres militars al Camp de la Bota, al costat del castell de Les Quatre Torres. L'edifici va ser una caserna d'artilleria, situada exactament on ara s'alça l'edifici triangular blau del Fòrum.

Font: Fotografia facilitada per Ugo Manzoni

<http://www.20minutos.es/museo-virtual/2598/decada/1890/>

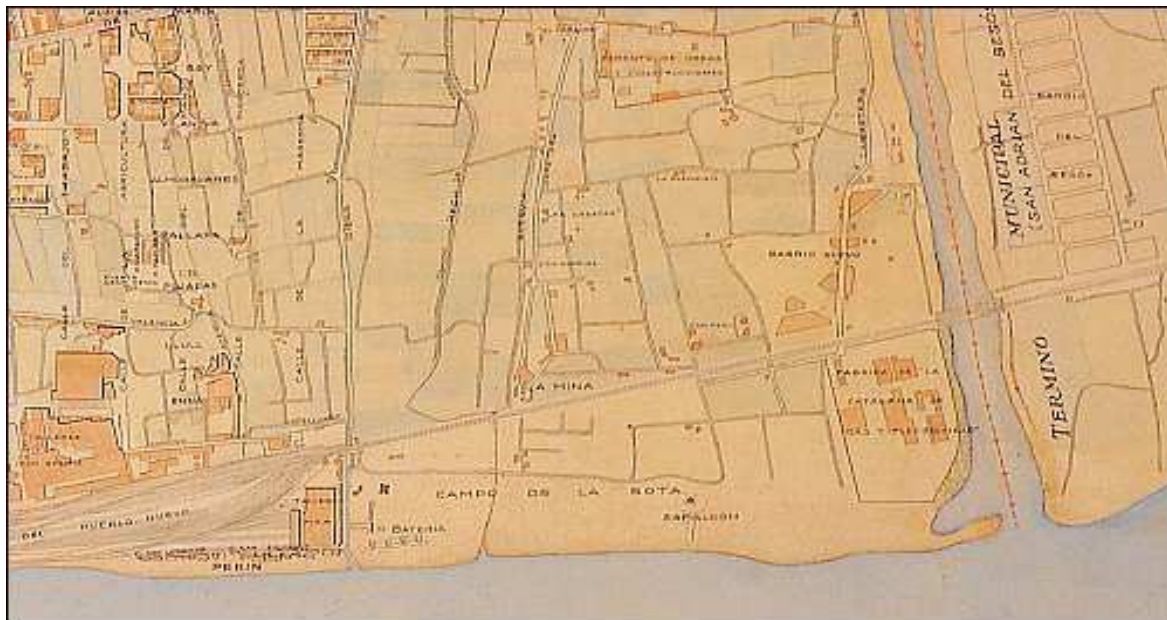
El sorral del Camp de la Bota, amb el *paredón* o parapet de tres metres d'alçada per quaranta de llargada, va ser utilitzat com a lloc d'afusellament primerament per les

⁹ Josep M. SOLÉ i SABATÉ, *La repressió franquista a Catalunya, 1938-1953*. Barcelona. Edicions 62, 1985. A la seva llista, com a conseqüència de les errades lògiques de transcripció d'anotacions fetes a mà, l'autor registra a Neus Bouza Gil com a "Neus Correa Gil" (p.296) i no la comptabilitza com a afusellada del Barcelonès, amb la qual cosa la xifra de dones domiciliades a aquesta comarca sumaria sis, i no pas cinc (p.117). El nom d'Eugenia González Ramos apareix a la llista d'executats "amb domicili desconegut o sense domicili a Catalunya" (p.516), així com el d'Inés Jiménez Lumbreras, que apareix com "Agnès". SOLÉ I SABATÉ hi registrà també els noms de Matilde Sabaté Gusó, amb domicili a Sils (la Selva) i executada a Girona el 28/6/1940; Maria Martí Iglesias, domiciliada a Cervià de les Garrigues, afusellada el 28/7/1939; i Elisa Cardona Ollé, de Duesaigües (Baix Camp), afusellada a Tarragona, el 22/4/1939.

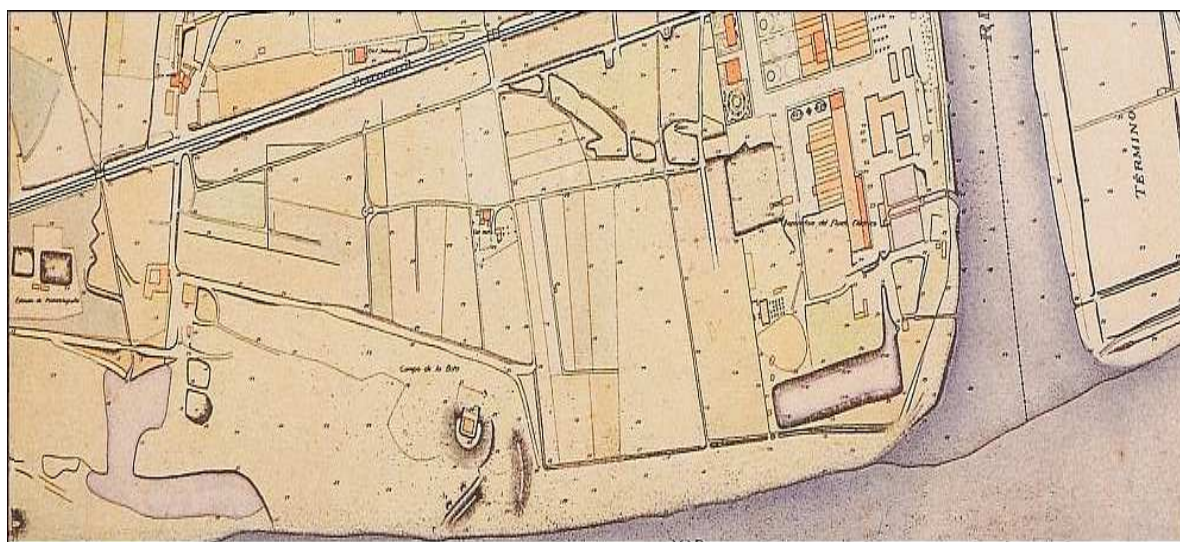
¹⁰ CORBALÁN GIL, *op. cit.* L'obra respon a un encàrrec de la *Associació Pro-Memòria als Inmolats per la Llibertat a Catalunya*.

¹¹ Informació extreta de l'article de Josep Maria HUERTAS CLAVERIA, "La vida i la mort al Camp de la Bota", en *L'Avenç*, nº 291, maig 2004.

autoritats republicanes durant la guerra civil, alternativament amb el fossar del castell de Montjuïc, de més antiga tradició. Allà van ser executats quaranta-quatre militars rebels el setembre i octubre de 1936¹², però el regimen franquista va tenir el dubtós honor de sobrepassar la xifra amb escreix, car entre 1939 i 1952 hi van afusellar 1.717 persones¹³, 1.706 homes i onze dones. La seva localització al raval de la ciutat va ser força útil en aquesta sinistra tasca.

Plànol de parcel·laris, realitzat entre 1930 i 1940, pel Servei Topogràfic de l'Ajuntament de Barcelona, de Vicenç Martorell Portas. 1: 5.000. 1931, en *Barcelona 1714 - 1940: 10 plànols històrics*. Barcelona. Lunweg, 1994. Edició a càrrec de: La ciutat de les ciutats, Centre de Cultura Contemporània de Barcelona, amb la col·laboració de l'Institut Municipal d'Història.

Plànol de Barcelona 1929. 1: 10.000, en *Barcelona 1714 - 1940: 10 plànols històrics*. Barcelona. Lunweg, 1994. Edició a càrrec de: La ciutat de les ciutats, Centre de Cultura Contemporània de Barcelona, amb la col·laboració de l'Institut Municipal d'Història.

¹² Josep M. SOLÉ I SABATÉ i J. VILLAROYA, *La repressió a la reraguarda de Catalunya (1936-1939)*. Barcelona. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1990.

¹³ Últim recompte actualitzat a partir de la revisió dels consells de guerra dipositats en el Tribunal Militar Territorial Tercer de Barcelona (TMT), segons Joan CORBALÁN GIL, *op. cit.*.

Per cert que –a manera de breu parèntesi- el Camp de la Bota mai no va ser un lloc de memòria, és un cas bastant semblant al de la presó dels Corts. Si les excavadores del desenvolupisme franquista van acabar amb l'antic casalot del Bon Consell, les de les obres del famós *Fòrum de les Cultures 2004*, en una altra onada de amnèsica modernitat, van arrasar fa ben poc aquell paisatge i a punt van estar de fer el mateix amb un monument que a la fi ha romàs arraconat pel ciment. Un monument dissenyat per Miquel Navarro i aixecat anys enrere per l'Ajuntament de Barcelona, a petició dels qui no se n'havien oblidat: els familiars dels morts i els simpatitzants de la seva causa. L'artista Francesc Abad es va ocupar de denunciar aquest fet relacionat amb el seu moment, tot fent una crida a la reflexió:

“Aquesta crisi de la MEMÒRIA en aquest paisatge, sumit en la pèrdua de tot objectiu i compromís amb el territori, com a identitat cultural: el PARAPET.

Era, doncs, un mur, una paret en diagonal a la platja; era una massa enorme, en un descampat. S'hi entrava per un camí que arribava a la platja, on els piquets d'execució feien la seva feina: disparar. Aquest no és un lloc plàcid, sinó de mort.

Només un retret: per què? L'individu de la segona modernitat no pot prendre prou distància reflexiva. Per què? No és temps avui de parlar de comportaments i llenguatges que continguin el concepte ètic de l'espai públic. Per què aquesta desconfiança envers la reconversió del valor cultural i social del territori com a identitat?”¹⁴

3. Les causes judicials

Només en dates molt recents han estat oberts a consulta pública els arxius militars dipositaris dels consells de guerra, al contrari d'allò que succeïa quan Solé i Sabaté va escometre el seu monumental estudi. Per això som en condicions de destriar amb detall les causes i circumstàncies de cadascun d'aquests processos judicials contra les preses dels Corts.

El anomenat “Any de la Victòria”, 1939, va concentrar els afusellaments de nou de les onze preses de Les Corts que van ser executades. Segons l'estudi de Josep Maria Solé i Sabaté, més d'un seixanta-quatre per cent dels afusellats entre 1939 i 1956 a Barcelona ho van ser el 1939, i una mica més d'un vint el 1940¹⁵. De les nou preses dels Corts afusellades en 1939, quatre ho van ser només en un mes –maig- coincidint amb el moment àlgid d'execucions¹⁶:

- 11 de maig: 18 persones.
- 13 de maig: 19.
- 16 de maig: 14.
- 26 de maig: 21.

¹⁴ “Diagonal, núm. 1. 08019 Barcelona”, en *L'Avenç*, nº 291, maig 2004. Francesc ABAD és autor de un projecte multimèdia de caràcter itinerant sobre el Camp de la Bota: www.francescabad.com/campdelabota

¹⁵ Josep M. SOLÉ I SABATÉ, *La repressió franquista a Catalunya...* p. 97

¹⁶ Josep M. SOLÉ I SABATÉ, *op. cit...* p. 532.

La xifra de vint-i-una persones del 26 de maig, va marcar, de fet, la cota màxima de persones afusellades en un sol dia al Camp de la Bota. És coneguda la mecànica de les execucions, però la documentació judicial ens ha aportat alguna dada suplementària atès que, en general, les ordres de lliurament al piquet d'afusellament s'han conservat dins els expedients. A la Presó Model, a la fi de la jornada -entre les nou i les deu de la nit¹⁷ - els funcionaris cridaven als presos que anaven a ser executats aquella matinada i els baixaven a la capella: allí es constituïa un jutjat encarregat d'evacuar les diligències de notificació de pena i lliurament al piquet d'execució que havia de traslladar-los al Camp de la Bota. Pel cas de Les Corts, existia un procediment previ: el trasllat de la penada a la capella de la Model, on esperava al costat dels seus companys barons l'arribada del camió.

3.1. Carme (18-4-39)¹⁸

Només nou dies van transcórrer entre l'ingrés de Carme Claramunt en Les Corts i el seu afusellament. La causa judicial aplega tot el procés de la detenció: denúncia presentada al local de Falange de Badalona, detenció per falangistes i lliurament a la guàrdia civil el 2 de març de 1939¹⁹. A requeriment del jutjat militar de Badalona, el servei d'informació i investigació de Falange certificava el 8 de març que era una...

“(...) individua peligrosísima. Gran propagandista de las ideas rojo-separatistas. Militante de la “Esquerra” y de “Estat Català”. Autora de infinidad de denuncias a personas de derecha. En su casa se celebraban reuniones de hombres y de mujeres. También poseía armas. Persona peligrosísima y nefasta para el G.M.N. [Glorioso Movimiento Nacional]”

Als dolents informes de Falange, guàrdia civil i ajuntament, s'hi sumà la delació suplementària d'alguns veïns. El consell de guerra va ser col·lectiu, ja que va agrupar el cas de Carme i el de set persones més, principalment de Badalona i Granollers, sense cap relació entre elles, els casos de les quals havien estat instruïts per altres jutjats. L'únic criteri d'agrupació era el d'una major eficàcia i economia de mitjans a l'hora de processar i reprimir els presumptes culpables. La vista es va celebrar el 27 de març al Palau de Justícia de Barcelona, seguint la pauta habitual, i les acusacions van ser de “rebel·lió militar” –en les seves variants d’“autoria” o “auxili”- atès que, segons el *resultando* de la sentència...

¹⁷ Segon J. M. SOLÉ I SABATÉ, a partir dels testimonis recollits (*op. cit.* p. 96), y CORBALÁN GIL, *op. Cit.*, pp. 65 y 66.

¹⁸ Emili FERRANDO va ser qui primerament va ocupar-se del cas de Carme Claramunt, en el seu llibre *La dona a Badalona. Cents anys de protagonisme invisible (1897-1997)*, p. 91-92 y 144-145 (Barcelona. Editorial Mediterrània, 2000). Posteriorment, al any 2007, tres alumne seves de la Facultat de Ciències de la Comunicació Blanquerna de Barcelona van realitzar un interessant documental sobre Carme, amb entrevistes a veïns de Badalona que van arribar a conèixer-la: *Executada*, de Elisabet Cros, Candela Figueres i Guillem Sánchez.

¹⁹ Consell de guerra permanent número 2, S.U. (Sumaríssim de urgència 2863). Arxiu del Tribunal Militar Territorial Tercer de Barcelona (TMT).

“(…) contra los legítimos poderes del Estado asumidos por el ejército a partir del diecisiete de julio de 1936, en cumplimiento de su función constitutiva, se desarrolló un alzamiento en armas y una tenaz resistencia, cometiéndose a su amparo toda suerte de violencias…”

Hi va haver dues penes de mort, Carme Claramunt i Ginés Sánchez Quilés. La sentència de mort va ser confirmada pel famós *enterado* de la caserna general de Franco²⁰. Segons la diligència de lliurament dels condemnats, aquest es va produir alhora, a les dues de la matinada, amb trasllat previ de Carme a la capella de la Model.

Es dóna la circumstància que l'altra dona encartada en el mateix consell de guerra, Teresa Vila Castellví, vídua i de cinquanta-set anys d'edat, condemnada a quinze anys de reclusió, va morir en la presó de Les Corts molt poc després, el 5 de maig de 1939. De l'eficàcia de l'administració jurídic-penitenciària del règim en dóna una idea el fet que el 1944 li va ser commutada la pena per la de cinc anys, sense que el jutjat militar corresponent s'hagués assabentat de la seva mort²¹.

3.2. Eugenia (11-5-39)

Si Carme Claramunt encaixava en el perfil de dona militant d'una organització política compromesa amb la República, i per tant susceptible de repressió, Eugenia González Ramos representava una altra figura femenina perseguida pel nou règim: la de treballadora de la rereguarda, en aquest cas infermera²². La detenció, amb data de 17 de febrer de 1939, es va produir a la mateixa clínica militar de Mataró on treballava des d'abril de l'any anterior.

Madrilenya de vint anys d'edat, duia poc temps a Mataró, tot just sortia de l'hospital i ni tan sols l'ajuntament va poder fonamentar denúncia alguna contra ella per falta de dades sobre la seva persona. Sense cap dubte la van condemnar els antecedents que ella mateixa va reconèixer a comissaria, i dels quals parcialment es desdiria davant el jutge deu dies després: afiliació a la UGT des dels setze anys, així com al PCE i al Socorro Rojo Internacional; treball com a ajudant de cuina en una caserna de milícies de Carabanchel (Madrid); i acompliment com a infermera en un hospital de les Brigades Internacionals a Múrcia. Però també, i sobretot, una fosca denúncia presentada per una monja que havia treballat en la mateixa clínica que Eugenia, i que després de l'entrada de les tropes franquistes havia ascendit a infermera en cap:

“Preguntada si conoce a Eugenia González y conversaciones que haya tenido con ella

²⁰ Segons Ramon GARRIGA, el general Franco examinava personalment totes les sentències. Aquelles que marcava amb una “E” escrita amb llapis vermell, significaven “enterado”, amb la qual cosa es confirmava la sentència. Si l'anotació era de una “C” amb llapis blau, la pena es commutava per la immediatament inferior en grau. Encara hi havia una tercera possibilitat: la “E” amb l'especificació “garrote y prensa”: execució al garrot vil publicitada a la premsa (*Los validos de Franco*. Barcelona. Planeta. 1981). L'assessoria jurídica de la caserna general del general Franco la dirigia Lorenzo Martínez Fuset, coronel jurídic i persona de màxima confiança del dictador.

²¹ Segons el respectius oficis de la presó del 27/5/39 y 16/10/44.

²² Sobre la presència del col·lectiu d'infermeres al llistat de preses de Les Corts, veure el text “Barcelona, any zero. El llibre d'entrades 1939”, en aquest web.

durante el dominio rojo, dice que la conoce durante el tiempo que la misma lleva en la clínica o hospital, y en conversaciones sostenidas con ella, le dijo que en Madrid había dado el tiro de gracia a dos, y durante su permanencia en el establecimiento ha podido observar en ella la óptima actitud e interés hacia los rojos, y abrazándose a la declarante el día que entraron las Fuerzas Nacionales, le dijo: estamos perdidas...”

La monja coneixia a Eugenia des de feia temps: havia treballat anteriorment amb ella en l'hospital de Múrcia, on s'havia emboscat com a infermera dels internacionals. La seva denúncia, datada el 17 de febrer, no va poder ser confirmada el 13 de març, ja que, segons el secretari del jutjat de Mataró, la testimoni Sor Guadalupe García Ramos “no ha podido ratificarse en sus declaraciones por haber marchado de esta Plaza ignorándose su paradero habitual”. No importava pas: el mal ja estava fet.

En una segona declaració, la primera davant el jutge, Eugenia va negar haver-se afiliat al PCE i al Socorro Rojo. No hi havia cap evidència ferma contra ella, però la resolució del cas va ser ràpida. Ingressada a la presó de partit de Mataró el 22 de febrer i traslladada a Les Corts el 2 d'abril, el consell de guerra es va celebrar el 14, aniversari de la proclamació de la República. Els acusats també eren catorze, de casos i procedències diverses: una de les seves companyes de judici, Asunción Verdaguer, també era infermera. Hi va haver nou sentenciats a mort, vuit homes i una dona, Eugenia. Una vegada rebut el *enterado* de l'assessoria jurídica de la caserna del general Franco, la providència judicial del dia 10 de maig va establir el procediment per seguir aquella mateixa matinada, exacte com el mecanisme d'un rellotge:

“(…) guárdese y cúmplase lo ordenado, a cuyo efecto constitúyase el juzgado en la Cárcel Modelo, a las dos horas y treinta minutos del próximo día once, en que deberán entrar en Capilla los condenados, y una vez transcurridas las tres horas siguientes procédase a su ejecución”.

Una vegada constituït el jutjat, dos penats s'hi van negar a signar la notificació de la sentència. Tot seguit es va produir l'espera a la capella, on el jutge els va advertir...

“(…) que podían pedir los auxilios que necesitasen y ser visitados por sus familiares más allegados, con las garantías que el Jefe de la Prisión establezca”.

Segons el certificat corresponent del jutge municipal del registre Civil, la mort d'Eugenia i els seus companys es va produir a les cinc hores del dia onze de maig de 1939, como a conseqüència d'hemorràgia “interna”²³. Encara que pugui semblar-ho, no es tracta d'un sarcasme, sinó de la fórmula establerta a partir d'una llei de 1870, per la qual al Registre Civil hi havia de figurar únicament la causa immediata d'una mort, però no la mediata ni la inicial²⁴.

²³ Informacions del Consell de Guerra permanent número 1, S.U. 1119, TMT.

²⁴ Veure Josep M. SOLÉ I SABATÉ citant l'obra *Pérdidas de la Guerra*. Barcelona. Planeta, 1977, de Ramón SALAS LARRAZÁBAL (*op. cit.*, p. 265).

INDRES ALGUERO DE UGARRIZA Juez Popular Local
 grado del Registro civil del Juzgado n.º 7,
 elona,

CERTIFICO: Que al folio 46 acta 750-
 del libro 159 de la Sección de Defunciones del Registro
 civil de mi cargo, aparece inscrito con fecha 7 de Mayo
 de mil novecientos treinta y nueve
 el de Eugenia Pascual Ramos
 de veinte años, natural de Madrid
 hija de Nicolás y de Dolores
 domiciliada en Madrid
 de profesión y de estado soltera

falleció en el campo de la Bota
 el día de la inscripción de
 a las cinco horas y
 minutos, a consecuencia de hemorragia interna

Consejo de guerra permanente número uno, S.U. 1119, TMT.

3.3. Cristina (13-5-39)

Dos dies després que Eugenia, va ser afusellada Cristina Fernández Pereda, una de les moltes porteres represaliades pel nou règim²⁵. Detinguda el 5 de març de 1939, el 7 va ingressar en la Presó Model i el 10 fou traslladada a Les Corts. El propietari de la casa on s'allotjava la porteria va ser un dels seus denunciants. En la seva declaració al jutge, i enfront el càrrec de que havia denunciat "al dueño de la casa como fascista y a otras personas", Cristina va respondre que...

"(...) no es cierto y que precisamente por su protección vive el dueño aunque cumpliendo su obligación de portera dijese donde vivía y si estaba o no en casa cuando le fueron a buscar para registrarle, en cuyo registro le encontraron una pistola".

Aquesta defensa no li valdria contra les denúncies de set conveïns del mateix carrer Tamarit. Al consell de guerra celebrat el 12 d'abril, que agrupava altres tretze persones, també hi figurava com a acusat el seu marit, Baltasar Paz, que tenia en contra el fet d'haver participat durant uns mesos en la defensa de Madrid. Com a resultat, s'hi van dictar nou penes de mort, una de les quals contra Cristina. El seu marit va ser

²⁵ Sobre les porteres empresonades a Les Corts i represaliades pel règim, veure el text "Barcelona any zero. El llibre d'entrades", dins aquest web.

condemnat a dotze anys de presó²⁶.

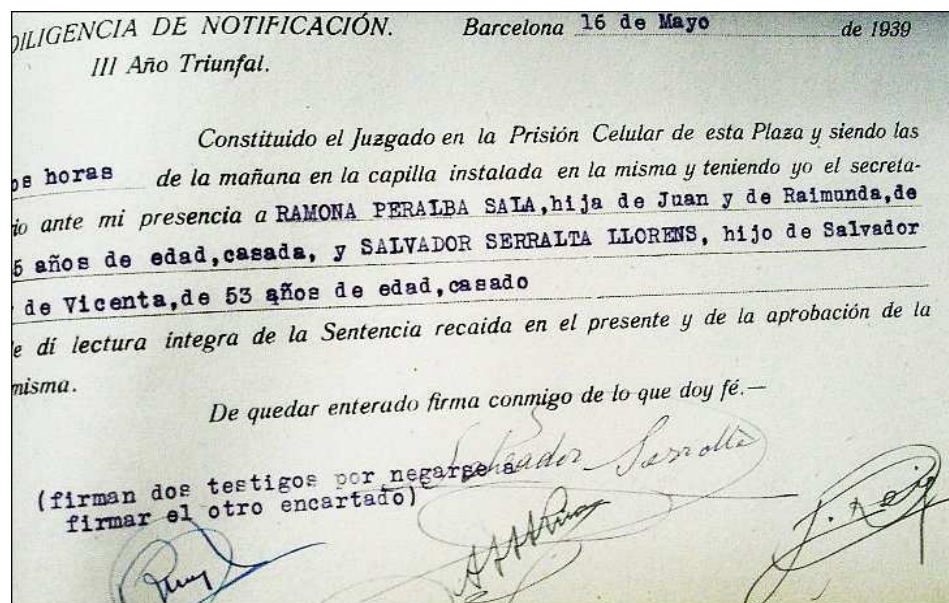
3.4. Ramona Peralba Sala (16-5-39)

En una setmana traumàtica per a les preses de Les Corts, Ramona Peralba Sala va ser executada tres dies després que Cristina Fernández. L'acte-resum de la instrucció ordenada pel jutjat militar de Berga descrivia una acusació que avui dia resulta delirant:

“Conocida extremista afiliada a CNT, antes y durante el Glorioso Movimiento; delegada de la FAI en la sección textil de la fábrica Monegal, propagandista del desnudismo y de las ideas marxistas (...)”

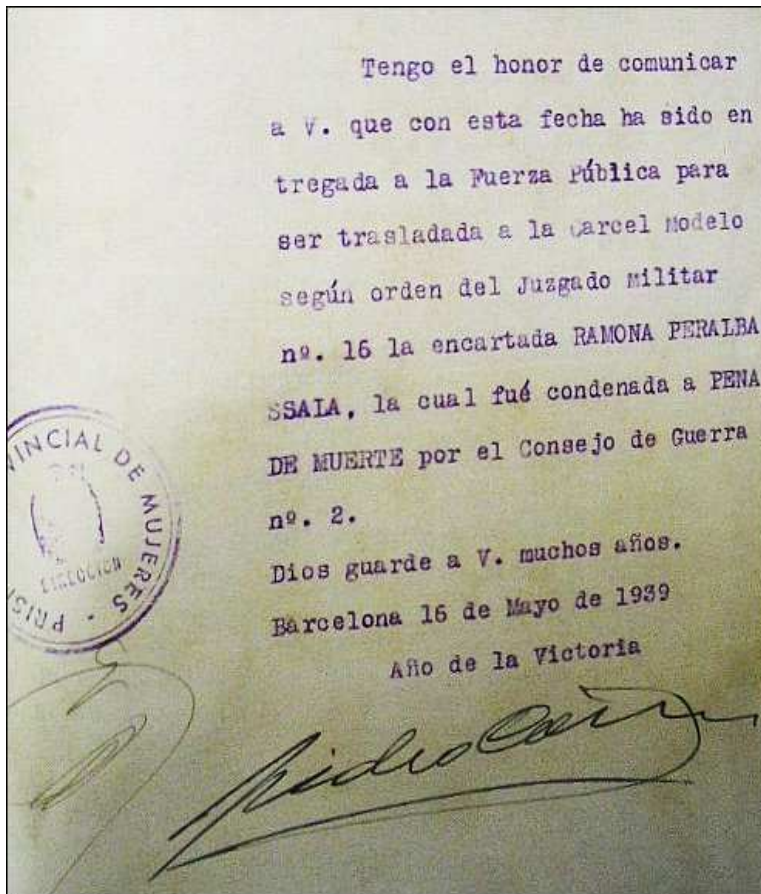
El consell de guerra es va celebrar el 18 d'abril de 1939, també amb catorze inculpats, agrupant casos tan diversos com els de dos antics alcaldes de la població de La Nau –Vicenç Camprubí Torner i Salvador Serralta Llorens, d'Esquerra Republicana de Catalunya- i el d'un legionari de la sisena bandera autor d'un atracament a Barcelona.

Ramona va ser l'única dona condemnada a mort. La seva causa judicial aplega un document produït en la presó de Les Corts que ens aclareix el procediment ja descrit del trasllat a la Presó Model per a la notificació de sentència i l'espera a la capella. Constituint el jutjat en la presó d'homes, Ramona s'hi va negar a signar l'acta de notificació de la pena, i va caldre que l'autentiquessin dos testimonis. El 16 de maig, a les cinc del matí, va ser afusellada amb els seus cinc companys, entre ells els dos alcaldes esmentats²⁷.

²⁶ Informacions del Consell de Guerra permanent número 1, S.U. 2486, TMT.

²⁷ Consell de guerra permanent número 2, S.U. 2281, TMT.

Diligència de notificació de pena de mort, tramitada a la capella de la Presó Modelo el 16 de maig de 1939, i ofici emès el mateix dia per la presó de Les Corts dirigit al jutjat i signat per l'Inspector-Director de les presons de Barcelona, Isidro Castellón.

Consell de Guerra Permanente número 2, S.U. 2281, TMT.

3.5. Neus (26-5-39)

Neus Bouza Gil va ser l'última de les executades de maig de 1939: el dia 26, fita màxima dels afusellaments fets al Camp de la Bota, amb vint-i-una víctimes. A partir de les dades de l'expedient, hom dedueix que Neus encaixava dins el perfil de jove miliciana. Obrera tèxtil, resident al barri de Poble Nou, sindicada a la CNT, durant l'etapa revolucionària dels primers moments de la guerra es va absentar del seu treball en una fàbrica de teixits per a incorporar-se a les milícies.

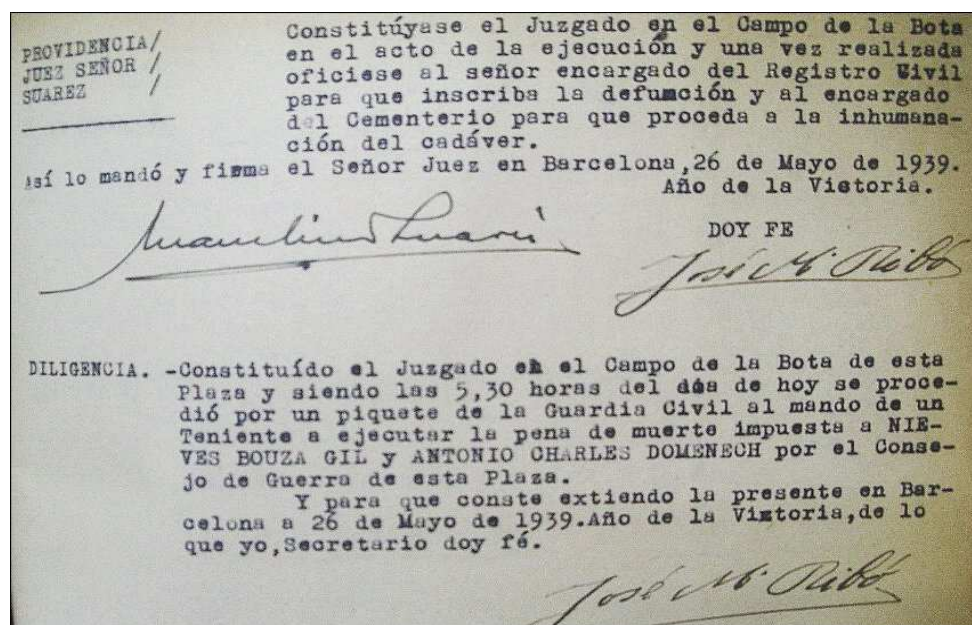
Va ser detinguda ben aviat: el dia 23 de febrer, un veí del seu mateix edifici va personar-se a la Delegació d'Informació i Investigació de Falange per a denunciar-la per miliciana. Detinguda primerament per falangistes, va ser lliurada a la policia el 8 de març. En la delació original se l'acusava d'haver intervingut "voluntàriament" en els afusellaments del Camp de la Bota durant la guerra, quan llavors, el 1936, encara no havia complert els vint anys. L'acusació era prou greu perquè hom recaptés declaracions dels veïns de l'edifici i adjacents. En la seva declaració, Neus va reconèixer...

"(...) que desde el diez de octubre del año treinta y seis está afiliada a la C.N.T.; que el día 20 o 21 de julio ingresó en las milicias antifascistas haciendo las veces de cocinera de varios milicianos, vistiendo mono, aunque no es cierto que llevara fusil y llevara al cuello un pañuelo rojo; que estuvo prestando servicio en estos menesteres por espacio de unos tres meses en el lugar llamado Cuatro Torres próximo al Campo de la Bota y que tan sólo un día estuvo presenciando el fusilamiento de diversas personas; que por el mes de octubre

se reintegró a su oficio, pasando a trabajar a la fábrica de lonas...”

És a dir, que va estar en l'antiga escola d'artilleria del castell de Les Quatre Torres, proper al lloc d'afusellaments, desenvolupant les tasques auxiliars clàssiques d'una jove miliciana de rereguarda com ella -cuinat i rentat de roba- la qual cosa explica que no portés armes, tal com van confirmar les declaracions d'alguns veïns de la seva casa. La data de la seva tornada a la feina coincideix amb el moment en què el govern central presidit per Largo Caballero va decidir desmobilitzar les dones del front i acabar amb l'emblemàtica i suggeridora figura de la miliciana²⁸. Una figura que, amb la derrota de la República, formaria part de la galeria de pitjors enemics del nou règim com a principal encarnació de la *roja*: dona sanguinària i degenerada, dotada dels pitjors atributs físics i espirituals, antítesis de l'abnegada dona-mare i esposa²⁹.

La seva sort ja estava decidida. El 25 de maig es va rebre l'*enterado* del general Franco. A l'endemà va ser traslladada a la capella de la Presó Model, on la recolliria el piquet de la guàrdia civil –a ella i a un altre condemnat, també de filiació anarcosindicalista, Antoni Charles Domenech- per portar-la al Camp de la Bota³⁰. Un lloc que no podia ser-li més familiar.

Providències i diligències de l'execució de Neus Bouza y Antoni Charles Doménech, amb data 26 de maig de 1939. Consell de Guerra permanent número 2, S.U. 2399, TMT.

²⁸ Sobre la trencadora figura de la miliciana republicana i la polèmica que va envoltar la seva retirada dels fronts de combat a cop de decret, veure Mary NASH, *Rojas. Las mujeres republicanas en la guerra civil*. Madrid. Taurus, 1999.

²⁹ Veure Fernando HERNÁNDEZ HOLGADO. *Mujeres encarceladas. La prisión de Ventas. De la República al franquismo, 1931-1941*. Madrid, 2004, pp. 121-131.

³⁰ Consell de Guerra permanent número 2, S.U. 2399, TMT.

3.6. Dolors (21-6-39)

Dolors Giorla Laribal va ser la primera executada del mes de juny de 1939. Detinguda el 15 de febrer per agents del *Servicio de Investigación Político-Militar* (SIPM), va ingressar a Les Corts el 17 d'aquest mateix mes. Sobre ella va pesar una acusació que transcendia l'àmbit de la política i entrava de ple dins el de la moral. Segons que sembla, durant la guerra civil Dolors havia denunciat el seu marit, mèdic de l'Hospital Clínic, que llavors tenia amagats a casa seva a dues monges –que havien estat expulsades de l'hospital, on havien treballat com infermeres- i un falangista a qui havia guarit i acollit al seu domicili. Detinguts per una patrulla de control, tant el metge com falangista van ser assassinats.

Més enllà de les seves implicacions polítiques, la denúncia *conjugal* de Dolors havia constituït un pecat execrable, indigne de la seva condició femenina, identificada amb el subaltern paper de *bona esposa i mare*. Es tractava, en definitiva, d'una mena de delictes comès contra la moralitat sociosexual del nou règim. Segons el primer informe del SIPM:

“(...) de todo lo actuado por esta Brigada Especial se deduce claramente que la Giorla es persona de malos sentimientos y que además siente odio por las personas afectas al Glorioso Movimiento Nacional, pues sólo así se puede calificar el acto realizado por la misma de denunciar a su esposo, al que aunque sólo fuese por este vínculo tenía que considerar de otra forma”.

És a dir, que la denúncia d'una dona al seu marit solament podia entendre's en clau polític-ideològica: els motius que hagués pogut tenir Dolors per a lliurar-se del seu marit – una situació de maltractament físic i psicològic, segons les seves pròpies declaracions- ni contaven ni interessaven dintre del codi de valors imperant.

Contra l'informe del SIPM i els testimoniatges de les dues monges i la mare del falangista, de res li van servir ni els favorables informes recaptats per Falange ni els testimonis presentats. El consell de guerra, celebrat el tres de maig, va agrupar a setze encartats i va dictar sis penes de mort. La causa judicial ha conservat un interessant document emès per la presó de Les Corts: l'ordre de lliurament de Dolors al destacament que la va conduir a la Presó Model, signada pel director accidental Herminio García-Ocaña. Una vegada en capella, a dos quarts de sis de la matinada del 20 de juny, va ser recollida al costat dels seus altres companys pel camió del piquet d'afusellament, amb destinació al Camp de la Bota³¹.

³¹ Consell de Guerra permanent número dos, S.U. 2401, TMT.

Ilmo.Sr.

Tengo que comunicar a V.I. que en el día de hoy y según oficio del Sr. Juez Instructor nº 6 ha sido entregada a la fuerza portadora del mismo a la detenida DOLORES GIORLA LARIBAL, en la cual se ha de cumplir la pena de muerte que le ha sido impuesta por Consejo de Guerra.

Dios guarde a V.I. muchos años.

Barcelona 20 de junio de 1939

Año de la Victoria

Herminio García-Ocaña

Oficio dirigit a l'auditor pel director accidental de Les Corts, Herminio García-Ocaña, informant del lliurament de Dolores Giorla al destacament que hauria de conduir-la a la Presó Model, 20 de juny de 1939. Consell de Guerra permanent número 2, S.U. 2401, TMT.

En virtud de su mandamiento, tengo el honor de participar a V.S. que en el día de la fecha ha sido entregado al piquete de ejecución para cumplimiento de la sentencia de pena de muerte que les fue impuesta por el Consejo de Guerra Permanente, los reclusos que al dorso se citan

Dios guarde a V.S. muchos años

Barcelona a 20 de junio de 1939

Año de la Victoria

[Signature]

Militar del Juzgado nº 6 Barcelona

SALVADOR ROS ROS
 FRANCISCO MIRA MAESTRE
 JUAN CASTELLVI RIGOL
 ANTONIO GARCIA POBLACIONES
 VALENTIN ANGLADA FARGUELL
 JAIME FERRER MIRO
 JUAN GOMEZ MAESTRE
 JUAN EUGENIO MARCINAIRE DOBAT
 ROBERTO PELLI ROSSE
 Dolores Giorla Laribal

Ofici de la Presó Model dirigit al jutge militar informant del lliurament al piquet d'execució dels condemnats, entre els quals es trobava Dolores Giorla, 20 de juny de 1939. Consell de Guerra permanent número 2, S.U. 2401, TMT.

3.7. Magdalena (21-6-39)

Magdalena Nolla Montseny seria executada a l'endemà, 21 de juny. El seu consell de guerra s'havia celebrat el mateix dia que el de Dolors Giorla, contra divuit encartats. S'hi van dictar tres penes de mort. La seva acusació va respondre a un perfil molt semblant al de Carme Claramunt: una dona polititzada i compromesa activament amb la República. Se l'acusava de "roja-separatista" i d'haver ocupat i expropiat l'Asil Durán de Sant Feliu de Llobregat. Segons la sentència, era...

"(...) Mujer de muy mala conducta, se hallaba afiliada a Esquerra [sic] Republicana de Catalunya, desde el advenimiento de la República, se le ve durante el dominio rojo constantemente armada al igual que lo había hecho durante la revolución separatista del año 34"³².

3.8 i 3.9. Elionor i Virgínia (8-8-39)

El mateix dia que la miliciana Neus Bouza va ser executada –26 de maig- es va celebrar el consell de guerra col·lectiu contra Elionor Malich Salvador, Virgínia Amposta Amposta i divuit noms més. Les condemnes a mort van sumar nou: set homes i dues dones.

Elionor, de seixanta anys, comptava en la seva contra amb el seu ofici de portera, igual que li havia succeït a Cristina Fernández Perera, executada el 13 de maig d'aquell any. Portera era també una altra de les encartades en el consell de guerra, Mercè Alcover, que seria condemnada a quinze anys de presó. Tant Mercè com Elionor van aparèixer en la causa conceptuades com a "extremistes". Les dues van ingressar a Les Corts el mateix dia, 22 de març de 1939. I de nou, en el cas d'Elionor, els criteris morals – els de la moralitat sociosexual dominant, de signe patriarcal- es van barrejar amb els polítics: en un informe policial es va registrar com a suposat agreujant del seu cas que era dona "(...) de moral muy dudosa, y según su propia madre, ha vivido maritalmente con diversos hombres".

Virgínia Amposta, que durant la guerra havia format part del Comitè de Milícies de Sant Vicenç dels Horts al costat del seu marit Adolfo Casé Pitarque, havia estat detinguda el 20 de març de 1939 a Viladecans: cap a allí havien sortit disparats els falangistes de Sant Vicenç tot d'una que van conèixer on parava. Dins l'esmentat Comitè, i només fins l'agost de 1936, Virgínia havia representat a la UGT, de la secció d'Oficis Varis de la qual n'era responsable. El seu perfil, per tant, era el d'una dona ideologitzada, sindicalista. Contràriament a allò que va asseverar el tribunal, no hauria de ser un subjecte molt perillós, ja que una vegada retirada de la primera línia del Comitè de Milícies va concentrar-se a la seva feina como a mestra d'una escola infantil. Però fins i tot això últim va pesar en la seva contra, ja que, segons la sentència,

"(...) fue, luego, maestra de párvulos, lo que aprovechó para hacer, entre ellos, propaganda disolvente."

De la força i l'empenta que va animar a aquesta dona en circumstàncies tan difícils en va quedar algun registre a la causa judicial. A punt de finalitzar la vista del consell de

³² Consell de guerra permanent número 1, S.U. 2719, TMT.

guerra, preguntada si tenia alguna cosa que al·legar –un tràmit en què hom solia fer callar el condemnat si s'estenia en massa explicacions³³. Virgínia hi va ratificar en la seva declaració, afegint que si va formar part de l'esmentat Comitè de Milícies va ser “por falta de corazón de los hombres que no querían serlo”.

Virgínia i Elionor van ser traslladades de Les Corts a la capella de la Presó Model, com demostra l'ordre de lliurament signat pel director accidental Herminio García Ocaña. Eren les dues de la matinada i ja havia estat constituït el jutjat en capella quan cap dels nou condemnats no va signar l'acta de notificació: van haver-hi de recórrer a dos testimonis. Tres hores després la sentència va ser executada al Camp de la Bota³⁴.

3.10. Assumpció (27-3-40)

Assumpció Puigdelloses Vila va ser la primera presa de Les Corts executada el 1940. Hi havia ingressat a Les Corts una setmana després de l'afusellament de Virgínia i Elionor, procedent de la presó de Vic, d'on era veïna i natural. Segons la sentència, era una...

“(...) izquierdista furibunda con anterioridad al G.M.N. [Glorioso Movimiento Nacional], significándose por las propagandas que hacía de sus ideas comunistas, y durante el periodo rojo-separatista, interviene en el incendio de la Catedral y las Iglesias de la Merced, Carmen y Pilar...”

Única encartada del seu consell de guerra, va ser condemnada a mort el 14 de setembre de 1939, acusada d'un delictes de “rebel·lió militar”. L'*enterado* de l'oficina jurídica de la caserna del general Franco es va rebre estranyament tard: el 18 de març de 1940. Menys de deu dies després va ser executada al Camp de la Bota, a les sis del matí³⁵, amb altres quatre companys.

D'Assumpció guarda algun record un dels testimoniats recollits dins aquest web: el d'Isabel Vicente, que va ingressar a Les Corts al febrer de 1940. No en recordava el seu nom: només que provenia de Vic, que era “mayor” –la perspectiva de la mort degué envellir-la prematurament- i “que luego dijeron que si era por equivocación”³⁶. Però d'allò que va passar per la ment i el cor d'Assumpció durant el mig any que va transcórrer entre la seva sentència i l'*enterado* de Franco no pot informar-nos ni la memòria ni la història: només la imaginació.

³³ Josep M. SOLÉ I SABATÉ, *La repressió franquista a Catalunya...* p. 64.

³⁴ Consell de Guerra permanent número 2, S. U. 4155, TMT.

³⁵ Consell de guerra permanent número 2, S. U. 12235, TMT.

³⁶ Tomasa CUEVAS, *Testimonios de mujeres en las cárceles franquistas*. Huesca, Instituto de Estudios Altoaragoneses, 2004, p. 549.

DILIGENCIA DE EJECUCIÓN. Barcelona 27 Mayo de 1940

Lo extiendo yo el Secretario para certificar que a las cinco de la mañana fué entregado el condenado Asunción Puigdellosas Vila

al Jefe de la fuerza encargada de llevar a cabo la Ejecución de la Sentencia, la cual se verificó en el Campo de la Bota a las Seis de la mañana.

Conste y certifico

Joan Corbalán Gil

DILIGENCIA DE ENTERRAMIENTO. Barcelona 27 Marzo de 1940

Personado yo el Secretario en el Cementerio Municipal de la Plaza y teniendo ante mí al enterrador del mismo le hice entrega de ASUNCIÓN PUIGDELOSAS VILA

Diligència d'execució del 27 de maig de 1940.
Consell de Guerra permanent número 2, S.U. 21384, TMT.

3.11. Inés (13-11-40)

Inés Giménez Lumbreras va ser l'última de les dones afusellades al Camp de la Bota, el 13 de novembre de 1940. Madrilenyana com Eugenia -la infermera de l'hospital de Mataró- de 24 anys, va ingressar en Les Corts el 21 de juny de l'any anterior, quan la presó s'acostava a la cota de major amuntegament: més de mil set-cents recluses a mitjans d'agost. La documentació del consell de guerra registra com a filiació d'Inés "Joventut Catòlica i Associació d'Estudiants Catòlics/FET" i l'acusació de "rebel·lió militar" com "agent del SIM [Servei d'Investigació Militar de la República] i "espia republicana"³⁷.

Al contrari que amb els casos anteriors, van contar per a reconstruir les vivències d'Inés amb un corpus de documents d'excepció: les cartes que des de la presó de Les Corts va enviar a la seva filla Hortensia. Joan Corbalán ha recollit en la seva obra ja citada el testimoniatge d'Hortensia, que no va arribar a conèixer a la seva mare, així com l'última carta escrita per Inés en la capella de Les Corts, abans del seu trasllat per a ser executada al costat de sis homes. La carta estava dirigida tant a la mare com a la filla:

"(...) Queridísimas mamá e hija:

La una y media de la madrugada se me despierta para llevarme donde unos cuantos hombres apuntarán para quitarme una vida pletórica de juventud.

Yo, como otro recuerdo no puedo dejarte que más puedas guardar, te envío estas

³⁷ Dades recollides de Joan CORBALÁN GIL, *op. cit.*, p. 219, a l'espera de la consulta preceptiva del consell de guerra de Inés Giménez (S.U. 6965, TMT).

letras estampadas en momentos últimos, en que vida exhalará su postrer suspiro.

(...) Besos para todos los de la familia y personas buenas a quién ya conocemos, y mi amada hija y tú, no os canséis de recibir los que os envía vuestra hija y madre, tres o cuatro horas antes de caer, y que por lo tanto, podréis apreciar ya soy cadáver.

Me llevo vuestra foto, para morir besándoos.

Hasta en la muerte: vuestra hija y madre”³⁸.

Per aquell temps Hortensia, nascuda a Madrid el 1936, tenia uns quatre o cinc anys. No va arribar a conèixer al seu pare i es va criar amb la seva àvia: la seva infància va estar marcada per l'estigma de la seva mare, com a “hija de la mala” de la família. Però potser el tret més impressionant d'aquesta història sigui el silenci i l'oblit. Hortensia va marxar al Canadà el 1959 i només en temps molt recents, després de la seva tornada a Espanya, va poder posar-se en contacte amb la Associació Pro-Memòria als Inmolats per la Llibertat a Catalunya i amb l'historiador Joan Corbalán, de manera que va poder accedir a la documentació del consell de guerra i visitar el Fossar de la Pedrera del cementiri de Montjuïc, la fossa comuna on van enterrar la seva mare i tants executats.

La seva recerca, al final, havia donat fruit: era la d'una persona, però també la de moltes, milers. Les altres companyes dels Corts, els milers de companys executats al Camp de la Bota. Així ho ha deixat clar Hortensia:

“Nunca he pensado en mi madre, he pensado en todo el mundo que la había acompañado. Cuando yo buscaba tan desesperada, pensaba que en alguna parte tenía que estar ella, ella y alguien más, y que el día que encontrara el lugar haría o pondría alguna cosa, porque allí [al Fossar de la Pedrera de Montjuïc] están todos juntos sin hacer ninguna distinción ya que todos murieron por lo mismo”³⁹.

&&&&

I ³⁸ Carta datada el 13 de novembre de 1940, reproduïda en Joan CORBALÁN GIL, *op. cit.*, pp. 65-66.

³⁹ Joan CORBALÁN GIL, *op. cit.*, p. 97.